

TRỊNH CẨM LAN

Tiếng Hà Nội

TỪ HƯỚNG TIẾP CẬN
PHƯƠNG NGỮ HỌC XÃ HỘI

NHÀ XUẤT BẢN ĐẠI HỌC QUỐC GIA HÀ NỘI

Nghiên cứu này được tài trợ bởi Đại học Quốc gia Hà Nội
trong đề tài mã số QG.15.59

Bản quyền © 2017, 2018 thuộc Tác giả và độc quyền phát hành theo hợp đồng giữa
Trung tâm Kinh doanh Xuất bản và Phát hành sách - Nhà xuất bản ĐHQGHN.
Bất cứ sự sao chép nào không được sự đồng ý của Trung tâm Kinh doanh Xuất bản
và Phát hành sách đều là bất hợp pháp và vi phạm Luật Xuất bản Việt Nam, Luật
Bản quyền quốc tế và Công ước Berne về bản quyền sở hữu trí tuệ.

*Vnubooks: nơi gửi gắm tương lai, luôn mong muốn nhận được những ý kiến góp ý
của Quý độc giả để sách ngày càng hoàn thiện hơn.*

Góp ý về sách: vnubooks@gmail.com

Liên hệ mua sách: vnubooksha@gmail.com, Website: vnubooks.com

Liên hệ dịch vụ tư vấn, xuất bản, phát hành: vnubooks@gmail.com

TRỊNH CẨM LAN

TIẾNG HÀ NỘI
từ hướng tiếp cận phương ngữ học xã hội

(Tái bản có sửa chữa, bổ sung)

NHÀ XUẤT BẢN ĐẠI HỌC QUỐC GIA HÀ NỘI

MỤC LỤC

LỜI GIỚI THIỆU	15
LỜI NÓI ĐẦU.....	19
MỞ ĐẦU	23

Phần I NHỮNG VẤN ĐỀ CHUNG

Chương 1:

TIẾNG HÀ NỘI - QUAN ĐIỂM TIẾP CẬN VÀ MỘT SỐ VẤN ĐỀ LÝ THUYẾT CHÍNH

1.1. Những vấn đề chung và một số khái niệm cơ bản.....	35
1.1.1. Địa bàn Hà Nội qua các mốc lịch sử	35
1.1.2. Tiếng Hà Nội và người Hà Nội	43
1.1.3. Đa phương ngữ và đa phương ngữ xã hội.....	50
1.2. Đa phương ngữ xã hội như một hướng giải mã bản sắc tiếng Hà Nội.....	51
1.2.1. Tiếng Hà Nội là một thực thể đa dạng địa lý	52
1.2.2. Tiếng Hà Nội là một thực thể đa dạng xã hội	59
1.2.3. Hướng đến một cái nhìn tổng thể về tiếng Hà Nội	63
1.3. Một số vấn đề lý thuyết chính.....	65
1.3.1. Biến thể ngôn ngữ và lý thuyết biến thể trong nghiên cứu phương ngữ	65
1.3.2. Lựa chọn ngôn ngữ và thích nghi ngôn ngữ.....	70
1.3.3. Cộng đồng ngôn từ.....	76
1.3.4. Thái độ ngôn ngữ	84
1.3.5. Lý thuyết làn sóng ngôn ngữ.....	90

Chương 2

TỔNG QUAN CÁC NGHIÊN CỨU PHƯƠNG NGỮ ĐÔ THỊ VÀ ĐA PHƯƠNG NGỮ TRÊN THẾ GIỚI VÀ Ở VIỆT NAM

2.1. Dẫn nhập	96
2.2. Nghiên cứu phương ngữ đô thị trên thế giới.....	98
2.2.1. Nghiên cứu tiếp xúc phương ngữ và sự biến đổi ngôn ngữ trong môi trường đô thị dưới ảnh hưởng của di cư và đô thị hóa	100
2.2.2. Vấn đề đa ngữ, đa phương ngữ và đa văn hóa ở các đô thị hiện đại trong quá trình toàn cầu hóa (cuối thế kỷ XX đầu thế kỷ XXI)	107
2.2.3. Vấn đề địa vị của phương ngữ đô thị và vấn đề chuẩn hóa ngôn ngữ quốc gia.....	116
2.3. Nghiên cứu phương ngữ đô thị nói chung, tiếng Hà Nội nói riêng ở Việt Nam và những định hướng	119
2.3.1. Hướng tiếp cận Ngôn ngữ học cấu trúc.....	119
2.3.2. Hướng tiếp cận Ngôn ngữ học xã hội.....	121
2.4. Tiểu kết.....	130

Chương 3

CẢNH HUỐNG NGÔN NGỮ - XÃ HỘI TRÊN ĐỊA BÀN HÀ NỘI HIỆN NAY

3.1. Địa lý dân cư Hà Nội.....	132
3.1.1. Vị trí, lãnh thổ Hà Nội	132
3.1.2. Tự nhiên Hà Nội	133
3.1.3. Dân cư Hà Nội.....	136
3.2. Những nhân tố tác động đến cảnh huống ngôn ngữ - xã hội Hà Nội hiện nay	138
3.2.1. Tác động của bối cảnh và chính sách kinh tế - xã hội đương đại	138
3.2.2. Tác động của di cư và đô thị hoá	141
3.2.3. Tác động của toàn cầu hoá và sự bùng nổ của công nghệ thông tin	145
3.2.4. Tác động của con người	148
3.3. Cảnh huống ngôn ngữ - xã hội tại Hà Nội	153
3.3.1. Tiêu chí xác lập và mô tả cảnh huống ngôn ngữ - xã hội tại Hà Nội.....	153
3.3.2. Cảnh huống ngôn ngữ - xã hội tại Hà Nội	155
3.3.3. Nhận xét về cảnh huống ngôn ngữ - xã hội tại Hà Nội	167

PHẦN II
TIẾNG HÀ NỘI ĐÔ THỊ

Chương 4

TIẾNG HÀ NỘI ĐÔ THỊ 1: ĐẶC TRƯNG NGỮ ÂM

4.1. Dẫn nhập.....	173
4.2. Tư liệu và phương pháp nghiên cứu.....	175
4.2.1. Tư liệu nghiên cứu	175
4.2.2. Phương pháp nghiên cứu	176
4.3. Mô tả đặc điểm ngữ âm tiếng Hà Nội đô thị.....	176
4.3.1. Hệ thống thanh điệu tiếng Hà Nội đô thị	176
4.3.2. Hệ thống phụ âm đầu tiếng Hà Nội đô thị	188
4.3.3. Âm đệm tiếng Hà Nội đô thị	193
4.3.4. Âm chính tiếng Hà Nội đô thị.....	194
4.3.5. Hệ thống âm cuối tiếng Hà Nội đô thị.....	197
4.4. Tiểu kết.....	200

Chương 5

**TIẾNG HÀ NỘI ĐÔ THỊ 2: ĐA PHƯƠNG NGỮ XÃ HỘI TRONG NGÔN NGỮ GIAO TIẾP
CỦA TẦNG LỚP HỌC SINH TẠI ĐÔ THỊ HÀ NỘI
(Trường hợp học sinh Trường THPT Đống Đa, quận Đống Đa)**

5.1. Lý do lựa chọn trường hợp nghiên cứu	203
5.2. Tư liệu và phương pháp nghiên cứu.....	206
5.3. Một vài biểu hiện đa phương ngữ xã hội trong ngôn ngữ giao tiếp của học sinh Hà Nội	207
5.4.1. Sử dụng đa dạng các phương ngữ địa lý	207
5.4.2. Sử dụng đa dạng các phương ngữ xã hội	211
5.5. Tiểu kết	226

Chương 6

**TIẾNG HÀ NỘI ĐÔ THỊ 3: ĐẶC ĐIỂM NGỮ VỰC DIỄN NGÔN HỘI THOẠI MUA BÁN
CỦA TẦNG LỚP TIỂU THƯƠNG TẠI ĐÔ THỊ HÀ NỘI**

6.1. Lý do lựa chọn trường hợp nghiên cứu	228
6.2. Cơ sở lý thuyết	230

6.2.1. Khái niệm ngữ vực.....	230
6.2.2. Phân biệt ngữ vực và những khái niệm có liên quan.....	231
6.2.3. Cấu trúc và phương pháp phân tích ngữ vực	235
6.3. Tư liệu và phương pháp nghiên cứu.....	238
6.4. Đặc điểm ngữ vực trong các tình huống mua bán của tiểu thương Hà Nội.....	238
6.4.1. Đặc trưng về trường	238
6.4.2. Đặc trưng về không khí	243
6.4.3. Đặc trưng về phương thức	254
6.5. Tiểu kết	259

PHẦN III

TIẾNG HÀ NỘI NÔNG THÔN

Chương 7

TIẾNG HÀ NỘI NÔNG THÔN 1: BIẾN THỂ ĐÁNH DẤU VÀ CÁC KHÔNG GIAN HÀNH CHỨC

7.1. Đặc điểm chung của phương ngữ Bắc.....	261
7.2. Vài nét về đặc điểm ngữ âm của tiếng Hà Nội với tư cách là một tiểu phương ngữ của phương ngữ Bắc	264
7.3. Khái niệm “biến thể đánh dấu”	265
7.3.1. Biến thể ngôn ngữ.....	265
7.3.2. Biến thể đánh dấu	266
7.4. Hiện trạng tồn tại của các biến thể đánh dấu trên địa bàn Hà Nội hiện nay	266
7.4.1. Những biến thể đánh dấu của hệ thống thanh điệu và không gian hành chức	268
7.4.2. Những biến thể đánh dấu của hệ thống phụ âm đầu và không gian hành chức	274
7.4.3. Những biến thể đánh dấu của hệ thống âm chính	280
7.5. Tiểu kết.....	285

Chương 8

TIẾNG HÀ NỘI NÔNG THÔN 2: BIẾN THỂ ĐÁNH DẤU VÀ SỰ HÀNH CHỨC CỦA CHÚNG TRONG TIẾNG HÀ NỘI NÔNG THÔN (Nghiên cứu trường hợp hai xã Cổ Loa và Xuân Canh, huyện Đông Anh, Hà Nội)88

8.1. Dẫn nhập.....	288
--------------------	-----

8.2. Cảnh huống ngôn ngữ - xã hội của địa bàn nghiên cứu	291
8.2.1. Các nhân tố tự nhiên và xã hội.....	291
8.2.2. Vài nét về cảnh huống ngôn ngữ của Xuân Canh và Cổ Loa.....	292
8.3. Tư liệu và phương pháp nghiên cứu	294
8.4. Một số kết quả và bàn luận	296
8.4.1. Đặc điểm ngôn ngữ của một số biến thể đánh dấu ở Cổ Loa và Xuân Canh	296
8.4.2. Đặc điểm sử dụng các biến thể đánh dấu ở xã Cổ Loa và Xuân Canh theo phong cách	301
8.4.3. Đặc điểm sử dụng của các biến thể theo đặc trưng xã hội của người nói	304
8.5. Tiểu kết.....	311

Chương 9

SỰ KHÁC BIỆT TRONG NGÔN NGỮ GIAO TIẾP GIỮA KHU VỰC ĐÔ THỊ VÀ NÔNG THÔN HÀ NỘI (Nghiên cứu chức năng dụng học của từ xưng hô trong giao tiếp của học sinh trung học tại đô thị và nông thôn Hà Nội hiện nay)

9.1. Lý do lựa chọn trường hợp nghiên cứu	312
9.2. Cơ sở lý luận của nghiên cứu.....	314
9.2.1. Khái niệm "xưng hô".....	314
9.2.2. Phương tiện xưng hô.....	315
9.2.3. Chức năng dụng học của từ xưng hô.....	317
9.3. Tư liệu và phương pháp nghiên cứu.....	319
9.3.1. Tư liệu.....	319
9.3.2. Phương pháp nghiên cứu	320
9.4. Kết quả nghiên cứu và bàn luận	320
9.4.1. Phương tiện xưng hô.....	322
9.4.2. Chức năng dụng học của từ xưng hô	335
9.5. Tiểu kết.....	355

PHẦN IV

TIẾNG HÀ NỘI TRONG QUÁ TRÌNH ĐÔ THỊ HÓA

Chương 10

ĐA PHƯƠNG NGỮ XÃ HỘI TRONG TIẾNG HÀ NỘI DƯỚI ẢNH HƯỞNG CỦA ĐÔ THỊ HOÁ

10.1. Đô thị hoá ở Hà Nội	358
---------------------------------	-----

10.1.1. Khái niệm đô thị hoá	358
10.1.2. Một số đặc trưng của đô thị hoá ở Hà Nội	359
10.2. Đa phương ngữ xã hội trong các không gian đô thị Hà Nội dưới ảnh hưởng của đô thị hoá ..	369
10.2.1. Đa phương ngữ xã hội trong tiếng Hà Nội vùng đô thị lõi	371
10.2.2. Đa phương ngữ xã hội trong tiếng Hà Nội nông thôn	381
10.2.3. Đa phương ngữ xã hội trong tiếng Hà Nội vùng ven đô	390
10.3. Tiểu kết	398
KẾT LUẬN	400
TÀI LIỆU THAM KHẢO	405
TIẾNG VIỆT	405
TIẾNG ANH	415
INDEX	420